

İsna d (091864)

Ömer Hayyam (150134)

MASDUK YAYIMLANDIKTAN
SONRA OKUL EN BOKÜMAN

12 Ocak 2018

Review article

Erik Nakjavani

FitzGerald's *Rubáiyát of Omar Khayyám*: Critical Celebrations of a Beloved Poem

Edward FitzGerald's Rubáiyát of Omar Khayyám: A Famous Poem and its Influence, William H. Martin and Sandra Mason (eds.), London and New York: Anthem Press, 2011, ISBN-13 978-085728-770-0 (pbk), 170 pp., Introduction, Illustrations, Glossary of Names and Terms, Further Reading and Online Resources, Index

Edward FitzGerald's Rubáiyát of Omar Khayyám: Popularity and Neglect, Adrian Poole, Christine van Ruymbeke, William H. Martin, and Sandra Mason (eds.), London and New York: Anthem Press, 2011, ISBN-13: 978-085728-781-6 (hbk), 269 pp., Preface, Introduction, Notes on Contributors, Illustrations, Bibliography, Index

Erik Nakjavani is Professor Emeritus of Humanities, University of Pittsburgh, USA.

MARTIN, William H. & MASON, Sandra. *The Ömer Hayyam
man behind the Rubâiyât of Omar Khayyâm: the life* 150134
and letters of Edward FitzGerald / William H. Martin
and Sandra Mason. London & New York: Tauris, *Fitzgerald W.*
2016. 274 pp. Drawing on the analysis of the more
than 2,000 surviving letters of FitzGerald, together
with evidence from his scrapbooks, commonplace
books and materials from his personal library, they
reveal a more convivial, yet complex personality than
previously thought. 060535

01 Mayıs 2018

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

خیام ۳۰۵-۳۲۷

خیالی از میان شاعران متقدم بیشتر، از امیر خسرو دهلوی، کمال خجندی و حافظ تأثیر پذیرفته، و دیوان کمال خجندی را تتبع کرده است (نک: ص ۹۲، ۱۰۱، ۲۴۰-۲۴۱؛ دولت‌آبادی، ۳۳).

از دیوان او نسخه‌های متعددی در دست است. دیوان او توسط عزیز دولت‌آبادی تصحیح شد و در ۱۳۵۲ ش در تبریز به چاپ رسید.

جز خیالی بخارایی، شاعران دیگری نیز خیالی تخلص می‌کرده‌اند و یا به خیالی مشهور بوده‌اند؛ از این اشخاص اطلاعات زیادی در دست نیست. برخی از آنها عبارت‌اند از: خیالی‌بیک، شاعر ترک (نک: سمیعی، ۵۳، مورد چهارم؛ قتالی‌زاده، ۳۴۵-۳۶۰)؛ عبدالوهاب خیالی، شاعر ترک و سراینده منظومه لیلی و مجنون به ترکی (نک: سمیعی، همانجا، مورد سوم)؛ خیالی ترک یا خیالی نوایی (د ۹۵۱/ق ۱۵۴۴ م در قزوین)، از ملازمان شاه اسماعیل صفوی (نک: سام میرزا، ۳۴۷-۳۴۸؛ آقابزرگ، ۳۰۹/۹)؛ خیالی کاشی، که در کاشان مکتب‌دار بود (نک: صبا، ۲۵۲؛ خیام‌پور، ۳۲۲/۱)؛ خیالی جونپوری (د ۴۴۹/ق ۱۵۰۷ م)، از صوفیان سلسله قادریه، که در منابع به آثار منظوم او اشاره‌ای نشده، و غزل مشهور خیالی بخارایی به‌اشتباه به او نسبت داده شده است (نک: حبیب‌الله، ۴۰-۴۱؛ کشمیری، ۱۲۶-۱۲۷)؛ خیالی کشمیری (نک: صبا، ۲۵۱؛ ظفرخان، ۲۳)؛ و خیالی لکه‌نوی (نک: آقابزرگ، ۳۰۹-۳۱۰؛ خیام‌پور، همانجا).

مآخذ: آقابزرگ، الذریعة؛ جامی، عبدالرحمان، بهارستان، به کوشش اسماعیل حاکمی، تهران، ۱۳۶۷ ش؛ جواهری، غلامحسین، مقدمه بر کلیات اشعار و آثار فارسی شیخ بهایی، به کوشش همو، تهران، سنایی؛ حبیب‌الله، ذکر جمیع اولیای دهلوی، به کوشش شریف حسین قاسمی، تونک، ۱۹۸۷-۱۹۸۸ م؛ حبیب خراسانی، دیوان، به کوشش علی حبیب، تهران، ۱۳۶۰ ش؛ خیالی بخارایی، دیوان، به کوشش عزیز دولت‌آبادی، تبریز، ۱۳۵۲ ش؛ خیام‌پور، عبدالرسول، فرهنگ سخنوران، تهران، ۱۳۶۸ ش؛ دولت‌آبادی، عزیز، مقدمه بر دیوان خیالی بخارایی (هم)، دولت‌شاه سمرقندی، تذکرة الشعراء، به کوشش ادوارد براون، لیدن، ۱۳۱۸/ق ۱۹۰۰ م؛ سام میرزا صفوی، تحفة سامی، به کوشش رکن‌الدین همایون‌فرخ، تهران، ۱۳۸۴ ش؛ سمیعی، کیوان، «تسامحات ادبی»، یادگار، تهران، ۱۳۲۴ ش، س ۲، صبا، محمد مظفر حسین، تذکرة روز روشن، به کوشش محمدحسین رکن‌زاده آدمیت، تهران، ۱۳۴۳ ش؛ ظفرخان، محمد، «کشمیر در عهد جهانگیر»، ملل، کراچی، ۱۳۸۳/ق ۱۳۴۱ ش؛ ۱۹۶۳ م، شه ۴۱؛ علشیر نوایی، مجالس النفاثات، به کوشش علی‌اصغر حکمت، تهران، ۱۳۲۳ ش؛ قتالی‌زاده، حسن چلبی، تذکرة الشعراء، آنکارا، ۱۹۷۸ م؛ کشمیری همدانی، محمدصادق، کلمات الصادقین، به کوشش محمد سلیم اختر، اسلام‌آباد، ۱۹۸۸ م؛ مدرس، محمدعلی، ریحانة الادب، تهران، ۱۳۷۴ ش؛ نفیسی، سعید، تاریخ نظم و نثر در ایران، تهران، ۱۳۴۲ ش؛ واه داغستانی، علیقلی، ریاض الشعراء، به کوشش محسن ناجی نصرآبادی، تهران، ۱۳۸۴ ش؛ هدایت، رضاقلی، ریاض العارفین، به کوشش مهرعلی گرکانی، تهران، ۱۳۴۴ ش؛ یارشاطر، احسان، شعر فارسی در عهد شاهرخ یا آغاز انحطاط در شعر فارسی، تهران، ۱۳۳۴ ش؛ نیز: Rien, Ch., Catalogue of the Persian Manuscripts in the British Museum, London, 1966. حسن اسدی (تبریزی)

خیّام، ابوالفتح عمر بن ابراهیم نیشابوری، فیلسوف، ریاضی‌دان، منجم، پزشک و شاعر قرنهای ۵ و ۶/ق ۱۱ و ۱۲ م.

(علیشیر، ۱۲-۱۳؛ مدرس، ۱۹۸/۲، واه، ۲۴۰/۱؛ دولت‌آبادی، ۲۳). نفیسی شرح احوال او را با احمد موسی خیالی بخاری درآمیخته است (ص ۲۹۶-۳۰۰).

خیالی از معاصران و نزدیکان الخبیبگ تیموری (د ۸۵۳/ق ۱۴۴۹ م)، پسر بزرگ شاهرخ تیموری بوده (دولت‌آبادی، ۲۲-۲۳)، و از شاگردان خواجه عصمت‌الله بخاری، از شعرا و اکابر بخارا، به شمار می‌آمده است؛ شخصیتی که مجالس درس او مرجع خواص بخارا شمرده می‌شده است. خیالی خود ضمن قصیده‌ای فضایل اخلاقی و پایه‌دانش و ادب استاد خود را ستوده است. (نک: ص ۱۰-۱۱؛ برای آگاهی بیشتر درباره عصمت‌الله بخاری، نک: دولت‌شاه، ۳۵۷-۳۶۶؛ دولت‌آبادی، ۲۵).

دولت‌شاه سمرقندی می‌نویسد: خیالی بخاری از جمله شاگردان عصمت‌الله بخاری است؛ مرد مستعد و خوش طبع بوده و سخنان درویشانه و روان و پاکیزه دارد و دیوان او در ماوراءالنهر و بدخشان و ترکستان شهرتی عظیم دارد (ص ۴۲۰). از آن پس، بیشتر تذکرة نویسانی که از خیالی نام برده‌اند، کم‌وبیش سخن دولت‌شاه را تکرار کرده‌اند. به گفته امیر علشیر نوایی، خیالی در بخارا درگذشت (ص ۱۸۸). ریو در فهرست خود ذیل معرفی نسخه‌ای از دیوان این شاعر، تاریخ درگذشت او را به نقل از تذکرة «تخت شاهجهانی» حدود ۸۵۰/ق ۱۴۴۶ م ذکر کرده است (II/639).

شهرت خیالی به سبب سرودن غزلیات عرفانی است. به گفته جامی «شعر او خالی از خیالی نیست» (ص ۱۰۷). در شعر خیالی همانند دیگر شاعران این دوره، نه تنها پرداختن به مضامین غریب و اشارت به نکته‌های مهجور به‌وقور یافت می‌شود، که گاه زیاده‌روی در این شیوه، از لطف و تأثیر شعر او می‌کاهد (دولت‌آبادی، ۲۷-۲۸؛ یارشاطر، ۱۱۵).

در بیشتر تذکرة‌ها غزل معروف او با مطلع «ای تیر غمت را دل عشاق نشانه / جمعی به تو مشغول و تو غایب ز میانه» به عنوان نمونه شعر وی آورده شده است (جامی، همانجا؛ علشیر، ۱۲؛ هدایت، ۱۰۸)، شعری که بعدها مورد توجه خاص ادبا و شعرا واقع شد، چنان‌که بهاء‌الدین عاملی (شیخ بهایی) (د ۱۰۳۰/ق ۱۶۲۷ م) این غزل معروف را تخمیس کرد و حبیب خراسانی، تحت تأثیر این شعر به تضمین آن در موضوع توحید پرداخت (نک: جواهری، «و»؛ حبیب، ۱۹۵، ۲۰۶؛ نیز نک: دولت‌آبادی، ۱).

دیوان اشعار خیالی در مجموع ۲۰۷۱ بیت دارد که شامل ۳ قصیده، یکی در ستایش پروردگار و دوتای دیگر در مدح عصمت بخاری؛ یک مسمط در مدح حضرت علی (ع)؛ ۳۵۵ غزل؛ ۳ قطعه؛ و ۸ رباعی است. «مفاخره» ویژگی شماری از غزلیات او است (نک: سراسر اثر؛ دولت‌آبادی، ۲۸). وجود صنایع لفظی و معنوی، از جمله ایهام، لف و نشر مرتب، اغراق، تجنیس و مطابقه، از خصوصیات شعر خیالی محسوب می‌شود (نک: سراسر اثر؛ دولت‌آبادی، ۲۹-۳۱).

شاگردی که شایسته درک سخنانش باشد نمی‌یافت (صفا، ج ۲، ص ۵۲۷).

او منجم دربار ملک‌شاه سلجوقی بود. همچنین با دانشمندانی چون میمون بن نجیب واسطی و امام ابوالمظفر اسفزاری و عبدالرحمان خازنی و امام محمد غزالی معاصر بود و در سال ۴۶۷ ق به فرمان سلطان ملک‌شاه سلجوقی به همراهی جمعی از منجمان مأمور اصلاح تقویم ایران شد که تقویم جلالی از آن اصلاح به وجود آمد (ذکاوتی قراگزلو، ص ۹). اما خیام از ۴۶۷ تا ۴۷۰ ق در اصفهان رصد می‌کرد. کمی بعد از ۴۶۷ ق رساله جبر و مقابله، را نوشته و در سال ۴۷۰ ق شرح مشکلات اقلیدس، را تألیف کرده است. رساله کون و تکلیف و پاسخ به سه سؤال نسوی را در ۴۷۳ ق تصنیف کرد. رساله در وجود را در حدود سال ۵۰۰ ق برای فخرالملک نوشت. به نظر می‌رسد که خیام در زمان‌هایی که با دربار ارتباط داشته و خدمات علمی ارائه می‌داده است از درآمد قابل توجه و احترام و اعتبار بسیار برخوردار بوده است (همو، ص ۹-۱۱).

خیام علاوه بر علوم گوناگون در شاعری نیز توانا بود. اشعاری به پارسی و تازی بدو منسوب است و رباعیاتش نه تنها در ایران که در جهان نیز به شهرت رسیده است و این شهرت مدیون ترجمه معروف انگلیسی فیتز جرالده، ادیب انگلیسی، است. از رباعیات او، که باعث شهرتش شده است، نسخه کامل و موقتی در دست نیست و بسیاری از رباعیاتی که به او منسوب است جعلی است؛ به همین علت در تعداد واقعی رباعیاتش اختلاف است؛ چرا که در قرن ۹ و ۱۰ قمری تعداد این رباعیات افزایش یافته و از حدود ۳۰۰ رباعی به هزار رباعی رسیده است (آزآفرینان، همان‌جا؛ دایرةالمعارف فارسی، همان‌جا).

غیاث‌الدین ابوالفتح عمر بن ابراهیم الخیامی نیشابوری معروف به «عمر خیام»، حکیم، ریاضی‌دان، منجم، و شاعر بزرگ ایران در اواخر قرن پنجم و اوایل قرن ششم است.

از سال ولادت و ابتدای زندگی وی اطلاع دقیقی در دست نیست فقط می‌دانیم که در نیشابور متولد شد و همان‌جا نیز تربیت یافت. گفتنی است ابوالحسن بیهقی، دانشمند و مورخ ایرانی و شاگرد عمر خیام در کتاب تمه صوان الحکمه، طالع تولد عمر خیام را ثبت کرده است، اما به سال دقیق تولد و وفات وی اشاره‌ای نشده است. همچنین گویند اتیرتهه، دانشمند هندی، براساس طالعی که بیهقی ثبت کرده و با استناد به اطلاعات تاریخی، تاریخ احتمالی ولادت خیام را ۱۸ ذی‌القعدة ۲۳۹ ذکر کرده است. سال‌ها بعد مؤسسه نجوم نظری فرهنگستان شوروی محاسبات تیرتهه را تأیید کرد (دایرةالمعارف فارسی، ذیل «خیام»؛ قربانی، ص ۳۲۵).

علت شهرت او به خیام معلوم نیست، اما برخی مورخان احتمال داده‌اند چون پدرش خیمه‌دوز بوده است، وی را به این نام می‌خوانند. او به شهرهای گوناگونی سفر کرد؛ از جمله به بلخ، اصفهان، و بغداد رفت و ظاهراً سفری نیز به حج رفت و عاقبت در حدود ۵۱۷ ق در نیشابور رحلت کرد و وی را در اطراف آن شهر در جوار امام‌زاده محمد محروق دفن کردند (آزآفرینان، ذیل مدخل؛ نفیسی، ج ۱، ص ۶۰).

خیام از حکیمان، منجمان، اطباء، ریاضیدانان و شاعران بزرگ بوده است. معاصرانش وی را، در نجوم، دنباله‌رو ابوعلی سینا دانسته‌اند و بیان کرده‌اند که با همه فرزاندگی و دانشمندی مردی تندخو و در تعلیم فردی بخیل بود، شاید بخل او در تعلیم به این سبب بود که

علی اکبر ولایتی، ve dğr.; تقویم تاریخ فرهنگ و تمدن اسلام و

ایران، (جلد دوم) تهران: انتشارات امیرکبیر، ISAM DN. 260935

ÖMER HAYYÂM

Potter, A. G. ; Khayyâm, 'Umar; 'Umar Khayyâm

A bibliography of the Rubāiyât of Omar Khayyâm : together with kindred matter in prose and verse pertaining thereto collected and arranged .-- Olms, Hildesheim, 1994 :

Representations of Islam by non-Muslims | Persian literature: classical | Bibliography

Garrard, Garry; 'Umar Khayyâm / Omar Khayyam; Fitzgerald, Edward

A book of verse: the biography of the Rubāiyât of Omar Khayyâm .-- Sutton, Stroud, 2007 :

Persian literature: classical | Representations of Islam by non-Muslims | Orientalism | Bibliography

Inostrantsev, C.

A cryptogram of Khayyam .-- 1933 : Journal of the K. R. Cama Oriental Institute, vol. 27 pp. 61-74, (1933)

Yohannan, J. D.

100 years of Fitzgerald's Rubaiyat of Omar Khayyam .-- 1959-60 : Epistemonike epeteris tes Philosophikes Skholes tou Panepistemiou Athenon, vol. 2nd period: 10 pp. 259-274, (1959-60)